

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh306>

MİSYONER ÖRGÜTLERİN REKABET SAHNESİ FİLİSTİN

Celal ÖNEY*

Özet

Batılı devletler tarafından “Kutsal Topraklar” diye adlandırılan Filistin bölgesinde Protestan İngiliz misyonerlik faaliyetlerinin başlaması, bölgede yüzyıl öncesinden misyonerlik faaliyeti sürdüren Katolik Fransız ve Ortodoks Rus misyoner örgütlerin bölgedeki varlıklarını oluşturmalarından sonraki döneme rastlar. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Filistin bölgesinde ki özellikle Kudüs’te Fransız kökenli Katolik misyonlar ve Rusya kökenli Ortodoks misyonların kendi dini öğretilerini yaymak, bölgedeki halkların dini kurtuluşa erdirilmesini sağlamak ve kendi ülkeleri için Filistin bölgesinde politik çıkar alanları meydana getirmek için başta kilise, manastır, okul, hastane olmak üzere birçok yetimhane meydana getirmeleri üzerinden yüzyıl geçmişti Filistin bölgesinde İngiliz misyonerlik faaliyetleri, bölgede daha önceden misyonerlik faaliyeti gösteren diğer Avrupalı devletler ile karşılaştırıldığında, 19. yüzyılın ortalarında başladığını görürüz. Bu tarihten önce bölgede İngiliz varlığından özellikle İngiliz misyonerlik faaliyetlerinden söz etmek mümkün değildi. Filistin bölgesine gönderilen ilk İngiliz Protestan misyonerler, *Clapham Sect* olarak bilinen İngiltere Kilisesine (*Church of England*) bağlı olan bir gurup evangelik üye tarafından 1799 yılında kurulmuş olan *Church Missionary Society (CMS)* Protestan misyoner örgütünün temsilcileriydi.

Anahtar Kelimeler: *CMS, Filistin, Kudüs, Protestan, Misyoner Örgütler, Ortadoğu*

* Harran Üniversitesi, celaloney@gmail.com

Celal Öney

Palestine

The Rivalry Scene of Missionary Organizations

Abstract

British missions to the “Holy Land” trailed French and Russian mission activity by many decades. By the mid-nineteenth century, French and Russian Catholic and Orthodox monasteries, convents, schools and hospices had been prominent in Palestine for nearly a hundred years. France had acquired a “protector” status over the Catholics of the Ottoman empire in the “capitulations” of 1740, after which French Catholic missionary activity expanded. In 1744, Russia received a similar protectorate over the empire’s Orthodox Christian subjects, and began to promote Russian Orthodox activity in Palestine. British missions in Palestine, by contrast, did not begin to appear until the mid-nineteenth century, and were comprised mainly of evangelical Protestants who stood some way outside the structures of church and state power in the metropolis. The first British missionary group to send representatives to Palestine was the Church Missionary Society, (CMS) founded in 1799 by a group of evangelical members of the Church of England known as the Clapham Sect.

Keywords: *CMS, Palestine, Jerusalem, Protestantism, Missionary Organizations, Middle East*

Giriş

Batılı devletler tarafından “Kutsal Topraklar” diye adlandırılan Filistin bölgesinde Protestan İngiliz misyonerlik faaliyetlerinin başlaması, bölgede yüzyıl öncesinden misyonerlik faaliyeti sürdüren Katolik Fransız ve Ortodoks Rus misyoner örgütlerin bölgedeki varlıklarını oluşturmalarından sonraki döneme rastlar. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Filistin bölgesinde ki özellikle Kudüs’te Fransız kökenli Katolik misyonlar ve Rusya kökenli Ortodoks misyonların kendi dini öğretilerini yaymak, bölgedeki halkların dini kurtuluşa erdirilmesini sağlamak ve kendi ülkeleri için Filistin bölgesinde politik çıkar alanları meydana getirmek için başta kilise, manastır, okul, hastane olmak üzere birçok yetimhane meydana getirmeleri üzerinden yüzyıl geçmişti (Badr, 2000: 61-62). 1453 yılında Bizans başkenti İstanbul’un dönemin Osmanlı padişahı Fatih tarafından fetih edilmesinden sonra Osmanlı topraklarında hızlı bir şekilde yayılan Katolik misyonerler 1740 yılına gelindiğinde, imparatorluk topraklarında hiçte azımsanamayacak kadar fazla bir cemaat oluşturmayı başarmışlardı. Öteden beri Katoliklerin koruyucusu ve Katolik misyonerlerin önemli bir destekçisi konumunda bulunan Fransa, Osmanlı imparatorluğunda oluşan bu fırsattan yararlanmak için 1740 yılında

elde ettiği kapitülasyonlar ile imparatorluk topraklarında yaşayan Katoliklerin koruyucusu olduğunu da Osmanlı Devleti'ne tasdik ettirdi (Haydaroğlu, 2002: 184-185). 1774 yılında, Rusya, Fransızların Osmanlı Katoliklerini himayesi altına alması ile Osmanlı ülkesindeki çıkarlarının zarar görebileceğini düşündü. Bu çıkarlarını hem korumak hem de daha da geliştirmek amacıyla Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoksların koruyucusu olduğunu resmen Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdi. Bu tarihten itibaren özellikle İmparatorluğun Ortadoğu topraklarının önemli bir merkezi olan Filistin, Lübnan ve Suriye bölgelerine Ortodoks misyonerlerini göndermeyi daha da hızlandırdı. Filistin bölgesinde Avrupa kökenli Katolik misyonerlerin meydana getirmeye çalıştığı Katolik varlığı, hem bu mezhebe dâhil olan insanların sayısındaki artışla hem de Katolik misyonerlerin oluşturmaya çalıştıkları misyonerlik kurumlarıyla giderek artmaya başladı. Özellikle 1847 yılında Kudüs'te Latin Patrikiğinin kurulması ve Carmel Dağı (*Mount Carmel*) bölgesinde Fransızların kurmuş olduğu manastır, Filistin bölgesinde Katolik varlığının daha da sağlamlaşmasında rol oynayan önemli etkenlerden bazılarıydı (Robson, 2000: 7-8). Filistin bölgesinde, İngiliz varlığının oluşacağı 19. yüzyılın ikinci yarısından yüz yıl önce misyonerlik faaliyetlerini organize bir örgüt hareketine dönüştürmüş olan Rusya ve Fransa, bu örgütleri kendi devletlerinin Osmanlı topraklarında uzak birer temsilcisi veya bir uzantısı olarak görmüş ve kapitülasyonlarla Osmanlı Devleti'nden elde etmiş oldukları himaye haklarını bu örgütler üzerinden kullanmaya çalışarak Osmanlı Devleti'nin dış ve iç politikasının kendi lehlerine göre şekillenmesine çalışmışlardı.

Filistin Bölgesinde İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri ve Katolik Misyonlar ile Mücadeleleri

Filistin bölgesinde İngiliz misyonerlik faaliyetleri, bölgede daha önceden misyonerlik faaliyeti gösteren diğer Avrupalı devletler ile karşılaştırıldığında, 19. yüzyılın ortalarında başladığını görürüz. Bu tarihten önce bölgede İngiliz varlığından özellikle İngiliz misyonerlik faaliyetlerinden söz etmek mümkün değildi. Bölgeye ulaşan ilk İngiliz misyonerleri, belli bir misyoner örgüt üyesi olmayan veya belli bir kiliseye bağımlı olmayan İngiltere'nin metropol kentlerinden gelmiş olan bağımsız Evangelik (Evangelic) Protestanlardan oluşmaktaydı (Tibawi, 1961: 5-9; Yosef, 2005: 183-185; Porter, 2004: 86-90). Filistin bölgesine gönderilen ilk İngiliz Protestan misyonerler, *Clapham Sect* olarak bilinen İngiltere Kilisesine (*Church of England*) bağlı olan bir grup

evangelik üye tarafından 1799 yılında kurulmuş olan *Church Missionary Society (CMS)* Protestan misyoner örgütünün temsilcileriydi (L. C. Robson 2000; Buzpınar 2003: 116-120). CMS'nin Filistin bölgesine gönderdiği misyonerlere, kendisinin ve başında bulunduğu misyoner gurubun asıl amacının sadece tüm dünya halklarının Protestanlaştırılması (*Global Evangelization*) değil aynı zamanda sosyal reformların uygulanması ile birlikte tüm dünyada köleliğin kaldırılmasını da hedeflediklerini belirten Josiah Pratt liderlik yapmaktaydı (L. C. Robson 2000: 8).

CMS, özellikle kendisini Katolikliğe karşı faaliyet gösteren bir örgüt olarak tanımlamaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında da Protestan misyonerlik faaliyeti yürütmeye başlayan İngiliz CMS misyoner örgütü, faaliyetlerinin ilk yıllarında süregelen tartışmalarda, amacının imparatorluğun özellikle Filistin topraklarında Protestan varlığını artırmak ve bu bölgede uzun yıllardan beri oluşmakta olan Katolik varlığına karşı mücadele içine girip, Katolik misyonerlerin bu bölgede Roma kökenli (*Popish*) din ritüellerini benimsetme çabalarına engel oluşturmak olduğunu açıkça belirtmekteydi (Buzpınar, 2003: 109). 1812 yılında Filistin bölgesinde faaliyette bulunan CMS misyonerlerinin Londra'daki misyon merkezine göndermiş oldukları raporlarda Filistin bölgesinde bulunan Roma Kilisesinin aşamalı olarak dağılmaya yüz tuttuğunu bildirmekte ve bu kilisenin bölgede yayılmış olan misyoner ağında görev yapan Katolik misyonerlerin yerine İngiltere ve İrlanda Birleşik Kilisesi'ne (*United Church of England and Ireland*) bağlı olan Protestan misyonerlerin görev alabileceğini belirtmekteydi (Stransky, 1997: 142-145). Filistin bölgesinde misyonerlik faaliyetlerini geliştirmeyi ve bu bölgedeki misyoner sayısını artırmayı planlayan CMS örgütünün Filistin'deki kadrosunun yönetiminde bulunan misyonerler, Katoliklerin bölgede hemen hemen tüm alana yayılmış olduklarını ve ticareti bir kılıç gibi kullanarak yeni alanlar fethetmeye devam ettiklerini, eğer böyle giderse bölgede Katolik varlığına karşı hep yenik olacaklarını ve bu durumun da İngiltere ve Protestanlar için bir utanç kaynağı olabileceğini belirtmekle birlikte bölgede İngiliz varlığının artırılması için bölgeye Protestan misyonerlerin gönderilmesini istemekteydi (Tibawi, 1961: 21-23). CMS örgütü de Filistin bölgesinde misyonerlik faaliyetinde bulunan diğer Katolik ve Ortodoks misyoner örgütlerin faaliyetlerine benzer bir paralellikte bölgede bulunan Doğu Kiliselerinin cemaati olan Hıristiyanları kendilerine hedef kitle olarak seçmişlerdi. CMS'nin amacı bu Hıristiyanları *Evangelik Protestan* öğretisinin içine çekmekti. Bu amaç, CMS misyonerlerinin

merkeze gönderdikleri raporlarda “uzun bir süredir kış uykusunda olan Rum Ortodoks Kiliseleri ile Antik Süryani Kiliselerinin gerçek Hıristiyanlığa kavuşabilmeleri için yardım etmek” olarak işlenmekteydi (Stransky 1997: 142-143; L. C. Robson 2000: 8-9). Aslında bölgeye misyonerlik amacıyla ilk gelen CMS üyelerinin idari kadrosunda bulunan misyonerlerin temel hedefi, bölgede yaşayan Müslümanlar dâhil tüm halkları putperest ve dinsiz (*heathen*) olarak gördükleri nedeniyle, Protestanlığa kazandırmaktı ki bu amacın gerçekleşmesi için büyük bir isteğe sahip olmalarına rağmen faaliyetlerinin yoğunluğunu, bölgede Katolik misyonerlerin yanlış öğretilerinin etkisi altına girmiş doğu kiliselerine mensup Hıristiyanlar ile Katolik kiliselerinin artık birer mensubu olmuş yerel Hıristiyanlar arasında artırmaktı (Robson, 2000: 7-8). İslam dini ve bu dinin mensubu olan Müslümanlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun birçok eyaletinde faaliyet gösteren CMS misyonerleri arasında çok fazla dile getirilmemekle birlikte örgütün projeleri arasında da Müslümanlara yönelik Protestanlaştırma faaliyetleri yer almamaktaydı.

Dikkatini Filistin bölgesine özellikle de Kudüs’e yönelten bir diğer İngiliz Protestan misyoner örgüt ise genellikle *London Jews Society (LJS)* olarak bilinen *London Society for Promoting Christianity Among the Jews*’ idi. Bu organizasyon, 1795 yılında bir gurup *Evangelik Anglinican* ve *Nonconformist* kilise üyeleri tarafından kurulan *London Missionary Society (LMS)* misyoner örgütünün bir uzantısı olarak ortaya çıktı. Filistin bölgesinde yaşamakta olan Yahudilerin refahını artırmak ve onları içinde buldukları bu geçici ızdırap durumundan kurtarmak amacıyla 1809 yılında LJS’yi kuran Protestan misyoner, LMS’nin ilk misyonerlerinden olan Yahudilikten dönme bir Alman’dı. Bu örgüt yani *London Jews Society (LJS)*, aynı zamanda İngiltere Kent Dükü’nün koruması altındaydı (Tibawi, 1961: 7-8). Başlangıçta LJS misyoner örgütü Londra içinde ve civarında bulunan Yahudi topluluklarını hedef olarak bu topluluklar arasında Protestanlaştırma faaliyeti sürdürdü. LJS daha sonraki dönemde yüzünü Filistin bölgesine çevirdi. 1820 yılında Filistin bölgesine temsilcilerini göndererek bu bölgedeki Yahudi topluluklarının durumunu araştırdı. 1826 yılında LJS Filistin bölgesinde Protestan misyonerlik faaliyetlerinin başlangıcı olacak adımı atarak Danimarka kökenli misyoneri olan John Nicolayson’u Kudüs’e temsilcisi sıfatıyla gönderdi. Kudüs’e varan Nicolayson, hiç vakit kaybetmeden şehirde Protestanlığın Yahudiler arasında yayılması için İbraniceyi kullanarak faaliyetlerine başladı. Bu faaliyetlerin ilk yıllarında Nicolayson ile Filistin bölgesini yönetimi altında tutan Mısır

idarecileri ile arasında bir takım sorunların yol açmış olduğu gerginliğin bazen artmasına rağmen, Nicolayson Kudüs'te Protestan misyonunun ihtiyacı olan kurumların ki başta misyon kilisesinin oluşturulması için faaliyetlerine ara vermeden devam etti. 1839 yılına gelindiğinde ise Kudüs'te bir Protestan kilisesi kurulmuştu.

Filistin bölgesinde Protestan misyonerlik faaliyeti sürdüren İngiliz misyonerler, bölgedeki faaliyetlerinin ilk yıllarında genellikle İslam hakkında yorum yapmaktan ve Müslümanların dini ibadet ritüellerini eleştirmekten oldukça kaçınmışlardı. Fakat kendilerinin bölgeye Protestanlaştırmak için geldikleri doğu kiliselerine mensup Hıristiyanları araştırırken karşılaşmış oldukları doğu kiliselerini, bu kiliselerin cemaatlerine karşı tutumlarını, cemaatlerine uygulamaya çalıştıkları eğitim sitemini ve dini ibadetleri sırasında sergilemiş oldukları ritüelleri görünce dehşete kapıldıklarını açıkça ifade etmekteydiler. Bölgedeki İngiliz Protestan misyonerlerin özellikle Ortodoksluğa karşı duymuş oldukları tiksinti kendisini, bu misyonerlerin Ortodoks kilisesini ve bu kilisenin çevresinde kutsal olarak kabul edilen mezarlıkta bulunan kabirleri tasvir ederken, oldukça göstermektedir (Robson 2000: 7-8). Ayrıca bölgeye gelen daha önceki misyonerler ve gezginler de bu tiksintiden bahsederek, iğrenç, saçmalık, doğmalarla dolu ve sanki kiliseden çok bir Çin Pazarı'na benziyor gibi sıfatlarda bulunmuşlardı (Tamcke, 2006: 243-245). Hatta CMS ile birlikte ortak misyonerlik faaliyeti yürüten Alman bir misyoner olan *Ludwig Schneller* bile daha ileri giderek Müslümanların sessizce yaptıkları dini ibadetin bile çok daha onurlu olduğunu belirtmekteydi (Schellner, 1910: 244).

Genel olarak Filistin bölgesinde yayılmacı faaliyet gösteren İngiliz misyoner örgütler, faaliyetlerinin ilk yıllarında haklarında çok az bir bilgiye sahip oldukları Müslümanlar ile ilişki kurmaktan kaçınmışlardı. Bu durum bölgede etkin olan her iki İngiliz misyoner örgüt olan CMS ve LJS içinde geçerliydi. Bu her iki örgüt faaliyetlerini daha çok bölgenin birçok alanına yayılmış doğu Hıristiyanlarını Protestanlaştırma işine adanmışlardı. Özellikle CMS örgütü mensubu misyonerler bölgede anti Katolik bir faaliyet yürütmekle birlikte Katolik misyonerlerin bölgede yayılımını ve etkinliğini azaltma amacı gütmekteydi (Silberman, 1982: 112-125). Diğer taraftan LJS örgütü ise bölgede yaşayan Yahudiler arasında etkinlik yürütmekte, sadece bu bölgede değil dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Yahudilerin Protestanlaştırılarak dini kurtuluşa erdirilmesini sağlamak niyetindeydi. Her iki İngiliz misyoner

örgütünün İslam dinine karşı bir umursamazlık sergilemesi örgütlerin bütün üye misyonerleri tarafından benimsenmiş ve bu misyonerlerin rapor ve ifadelerinde İslam hakkında “ne olduğu belirsiz bir şeytan” gibi nitelermelerde bulunarak İslam teolojisi hakkında bir bilgiye sahip olmadıklarını sezdirmektedirler. İngiliz misyonerleri Protestanlaştırdıkları insanları, daha çok ilişki kurdukları yerel Hıristiyan ve Yahudi topluluklarından kazanıyorlardı. Elbette Protestan İngiliz misyonerlerinin bölgede meydana getirmiş olduğu başta kilise ve okul gibi kurumlar bu kazanımın oluşmasında ve artmasında büyük rol oynuyordu. Kendilerini, bölgede yaşayan doğu Hıristiyanları ve Yahudiler için bölgedeki dini hiyerarşi ve ritüelleri ile kemikleşmiş Katolik varlığına bir alternatif olarak görmekteydiler (Leest, 2008: 64-69). Fakat Protestanlığın, Hıristiyanlığın diğer bir mezhebi olan Katolikliğe bu bölgede yaşayanlar için alternatif olduğunu kabul eden protestan misyonerler bu kapsama İslam dinini ve Müslümanları dâhil etmemekteydi. Yani Protestanlık, İslam dininin alternatifi değildi. Bu durum daha sonraki dönemlerde değişecekti.

İngiliz misyonerlerinin bölgedeki faaliyetlerinin ilk dönemlerinde yine bu dönemde Protestanlığı yaymak için bölgeye intikal eden Amerikalı misyonere karşı göstermiş oldukları sempatik yaklaşım, bölgedeki Fransız meslektaşlarına göstermiş oldukları sempatiden çok daha fazlaydı. Bu durum, Filistin bölgesine Protestanlığı yaymak için gelen diğer Avrupalı misyoner gurupları için de söz konusuydu. Bölgede, başta İngiltere olmak üzere, Amerika, Prusya, İskoçya, Hollanda, İsveç, Norveç gibi ülkelerden gelen misyonerler Protestanlığı yaymak için ve bölgedeki Katolik varlığına karşı bir mücadele vermek için faaliyetlerinde iş birliği meydana getirmişlerdi (Kark, Dietrich Denecke, 2006: 150-152). 1839 tarihli bir raporda, Filistin bölgesinde yaşayan Yahudiler arasında Protestanlığı yaymak ve Kudüs’te bir İskoç Kilisesi (*Church of Scotland*) meydana getirmek için Filistin’e gelen iki İskoç misyonerinin bölgeye kendilerinden önce gelen İngiliz misyoner aileleri ve bölgede seyahat eden Amerikan gezginleri ile ortak hareket ederek bir iş bölümü vücuda getirdiklerinden bahsetmekteydi. Yine aynı raporda, Londra’da yeni kurulmuş olan London Jews Society (LJS)’nin Filistin bölgesine göndermiş olduğu George Dalton isimli misyoner, ki bu kişi Filistin’e vardıktan sonra geçirmiş olduğu hastalık nedeniyle kısa bir süre sonra ölmüştü, Osmanlı topraklarına gönderilen ilk Amerikalı misyonerlerden olan Jonas King ve Pliny Fisk ile bölgede ortak bir girişim sonucu protestanlar için bir manastırın kiralanabilme olasılığını tartışmıştı (Yetkiner 2010: 51-53; L. C. Robson 2000: 8). Bu duruma

bir başka örnek ise şöyle gelişmişti; CMS'nin Kudüs'teki misyonerlerin lideri konumunda olan John Nicolayson, Kudüs' gelen Amerikalı misyonerler ile birlikte bir ev kiralamış ve 1835 yılında bölgeye Amerikan Board tarafından gönderilen Dr. Dodge ve Mr. Whiting isimli iki misyonerine bu evde ikamet etmeleri için öneride bulunmuştu (Robson, 2009: 128). Özellikle Kudüs bölgesinde faaliyet gösteren Protestan misyonerler ve bu misyonerleri bu bölgeye gönderen misyon örgütlenmeleri hedeflerini ortak bir paydada birleştirip bu hedefin gerçekleşmesi için işbirliğinin şart olduğunu yukarıdaki örnekler ile birlikte tahmin etmek güç olmasa gerek. Ancak, 19. yüzyılın ilk yıllarında kendisini önemli ölçüde hissettiren Amerika'daki dini aydınlanma veya dinde reform (*Great Awakenings*) sonucu oluşan Protestanlığı yayma isteği ve bu istekle birlikte Amerika kıtasında misyoner örgütlerin oluşumunun hızlanması, Filistin bölgesinde faaliyette bulunan İngiliz ve İskoç misyonerlerinin bu bölgede Protestanlığı yayma işini adeta Amerikalılara yıkma düşüncesinde olduklarını da görüyoruz (Lipman, 1989: 65-68). Bu durum özellikle İngiltere için çok daha yararlı ve karlı bir durum da oluşturmaktaydı.

Böyle bir iş birliğinin bölgede faaliyette bulunan Katolik ve Ortodokslar arasında oluşması söz konusu değildi. Bölgedeki misyonlar arasındaki rekabet özellikle bölgedeki Protestan varlığının artması ile doğru bir orantıda artıyordu. Katolik misyonların Protestan misyonlar üzerindeki baskısı, araştırmamızın ileriki safhalarında da göreceğimiz gibi, zamanla şiddet içeren sataşmalara da dönüşebiliyordu. Bölgedeki Protestan misyonlar ve bu misyonlarda çalışan misyonerler, Katolik misyonerlerin kendilerini devamlı olarak baskı altına almaya çalıştıklarını özellikle bu baskıyı bölgenin yönetimini elinde bulunduran Osmanlı Devletine Protestan faaliyetlerini şikâyet etme ve bölgede Protestan varlığına son verme gibi tehditlerde bulunup bölgede Protestanlığın güç kazanmasını engellemek için büyük bir çaba içerisinde olduklarını protestan misyonerlere hissettirmektedirler (Lipman 1989; Robson 2000: 9).

Filistin bölgesinde Protestan misyonerlik faaliyetleri yürüten İngiltere destekli misyoner örgütleri ile bölgede Katolikliğin yayılması için çalışan Fransa destekli misyonerler ve bölgedeki Ortodoks varlığını korumak ve geliştirmek amacı güden Rusya destekli Ortodoks misyonerler arasında çok ciddi şekilde bir rekabet söz konusuydu. Farklı ülkeler tarafından desteklenen bu örgütler her zaman birbirlerine kuşku dolu gözler ile bakmış ve birbirlerinin başarılarını kıskanarak bu başarının oluşmasını engellemek için var güçleri ile çalışmışlardı. Aslında bu örgütlerin tümü, bölgede genelde Hıristiyan varlığının

kalıcı olması için mücadele etmekteydiler. Mücadeleleri Hıristiyanlık dışında başka bir din ile değildi, en azından Filistin bölgesindeki misyonerlik faaliyetlerinin ilk yıllarında, ama özele inildiğinde bu misyoner guruplar savundukları ve yaymaya çalıştıkları Hıristiyanlık mezheplerinin her birini ayrı bir din olara görmekteydiler. Elbette ki bu rekabetin iki ana unsuru vardı bunlardan biri ve en önemlisi misyonerleri destekleyen bu devletlerin, 19. yüzyıla girerken Hasta Adam olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu topraklarında kendi için nüfuz alanları meydana getirmektir bu nedenle misyonerler bu devletler için önemli bir fırsattı (Küçük, 1979: 624-625). Çünkü asker kullanmadan ve silahlı bir mücadeleye girmeden daha da doğrusu masraf yapmadan sadece misyonerleri kullanarak imparatorluğun istenilen alanında kendileri için etki alanları meydana getirebiliyor ve misyonerleri, devletlerinin Osmanlı ülkesinde bir şubesi gibi çalıştırabiliyor ayrıca himayelerine soyundukları Osmanlı azınlıklarının haklarını ve misyonerlerinin bu hakların kazanılması yönünde yaptıkları çalışmaların Osmanlı Devleti tarafından engellenmesini bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç ve dış işlerine istedikleri şekilde müdahale edebiliyorlardı (Kocabaşoğlu 1991:51-53; Sonyel, 1993: 106-109). Bu nedenle Filistin bölgesindeki misyonerler bu devletler için çok değerliydi ve hissettirilmeden batılı devletler tarafından destelenmekteydi. Misyonerler arasındaki rekabetin en önemli nedenlerinden biri bölgede oluşan bu politik rekabetti. Diğer önemli rekabet alanı ise kendisini teolojik alanda göstermekteydi. Hıristiyanlığı mezheplere ayıran ve bağımsız doğu kiliselerinin oluşumuna zemin hazırlayan konsüller, reformlar, karşılıklı aforozlaşmalar ve restleşmeler sonucu ruhban sınıfı önderliğinde oluşan Hıristiyan toplumunun parçalanması, tarihten beri süregelen bir olgudur (Eroğlu, 2000: 310-311). Filistin bölgesinde Hıristiyan misyonerlerin, kendi mezheplerini yayma diğer mezheplerden adam çalma, kendi mezheplerinin diğerlerinden daha üstün ve kadim olduğunu savunma gibi bahanelerin yanında Hz. İsa'yı Hıristiyanlıkta bir yere oturtamama sonucu oluşan Monofizit – Diyofizit yaklaşım tartışmaları, bu bölgede misyonerler arasında oluşan dini rekabetin diğer bir nedeniydi (Eroğlu, 2000: 311-313).

İngiliz misyonerleri, Filistin bölgesindeki ilk yıllarında faaliyetlerinin temeline savundukları evangelik Protestanlığı oturtarak bu mezhebin bu bölgedeki Hıristiyanlar ve Yahudiler için hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıkları İslam dinin sözde şeytani öğretilerinden çok Doğu Kiliselerinin saçma, çağdışı ve Hıristiyanlıkla ilgisi olmayan alışkanlığa dönüşmüş

ritüellerinden sakınmak için sığınılacak bir liman ya da gizlenecek bir siper olarak görmekte ve bölge insanına bu şekilde yansıtılmaktaydı. İngiliz misyonerlerinin bu teolojik düşüncesinin kökeni, bölgedeki hâkim nüfus olan Müslümanlar hariç tutularak Hıristiyan ve Yahudileri etki altına alınacağından önceden belirlenmesinden ileri gelmekteydi. Ayrıca bu düşünce, bölgeye Protestanlığı yaymak için gelen diğer guruplar olan Amerikalı, Alman ve İskandinav ülkelerinden gelen misyoner örgütler tarafından da paylaşılmakta ve bölgedeki Fransa Katolikliğine ve Rus Ortodoksluğuna karşı ortak işbirliği çerçevesinde direnme ve mücadele etme amacı etrafında bir araya gelmelerinde de büyük rol oynamaktaydı.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Kudüs merkezli Filistin bölgesinde artan evangelik Protestan misyonerlik faaliyetleri, bölgeye birçok ülkeden başta misyoner olmak üzere, araştırmacı, gezgin ve dini kanaat önderlerinin gelmesine neden olmuştu. Özellikle Kudüs'e karşı öteden beri sevgi ve ilgi duyan Avrupa ve Amerika'daki protestan cemaatler bu bölgede Protestan varlığının artması ve gerçek Hıristiyanlık olarak kabul ettikleri Protestanlığın, Hıristiyanlığın bu ilk çıkış yeri olan Kudüs'e hâkim olmasını ve dünya halklarının dini kurtuluşlarının (*Salvation*) Kudüs'ten başlanarak sağlanmasını istiyorlardı. 19. yüzyılın başında kurulan birçok Protestan misyoner örgüt ki başta Amerikan Board olmak üzere Ortadoğu'daki faaliyetlerini Filistin bölgesinden başlatmışlardı (Mutlu, 2009: 107-109).

Protestan Misyonerler Arkeolojik Kazılar ile Protestan İncil'inin Doğruluğunu Kanıtlıyorlar

Bölgenin sahip olduğu tarih ve bu tarih doğrultusunda bölgede bulunan tarihsel kalıntılar bölgede misyonerlik faaliyeti sürdüren özellikle İngiliz misyonerlerin dikkatinden kaçmamıştı. Misyonerlik faaliyeti sırasında yapılan arkeolojik kazılar, çevre incelemeleri ve bölgenin tarihi ile ilgilenilmesi bölgede yeni bir algının doğmasına neden oldu. Amerika ve çeşitli Avrupa ülkelerinde önemli bir sayıda bulunan Protestan nüfus, Filistin bölgesinde yer alan antik çağdan kalma ve Hz. İsa döneminin izlerini taşıyan arkeolojik alanlar ile ilgilenmekte ve özellikle bu alanlarda yapılan kazılar sonucu elde edilen eserler ile Protestan İncilinin resimli bir şekilde tarihinin yazılmasına büyük oranda ilgi göstermekteydi. Filistin bölgesinde, işbirlikleri zaman zaman sekteye uğramasına rağmen özellikle bölgedeki Katolik varlığına karşı ortak bir cephe oluşturan başta İngiliz olmak üzere Alman ve Amerikalı protestan misyonerler

bu konuda da ortak çalışma içine girerek bir tekel oluşturma yoluna gittiler (L. C. Robson, 2000: 109-110). Filistin bölgesinde, Protestan İncilinde geçen dini menkıbelerin gerçekliğini kanıtlamak için misyonerler tarafından sürdürülen arkeolojik kazılara (*Biblical Archaeology*) olan ilgi giderek artmaktaydı. Bu ilginin arkasında yatan en önemli neden, 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren İncil hakkında giderek uzmanlaşan ve bu konu hakkında otorite kabul edilen bir zümrenin, bu arkeolojik kazılar vasıtasıyla savdukları İncilin ne kadar bilimsel olduğunu, bir cevap olarak dönemin bilim dünyasına sunmak istemelerinden ileri gelmesidir (Nassar, 2006: 83-84). Bu niyet çerçevesinde bölgenin bir çok yönüyle araştırılması için çeşitli birlikler meydana getirildi. 1804 yılında Londra'da kurulan Filistin Birliği (*Palestine Association*) kendisini bölgenin tarihi ve arkeolojisi başta olmak üzere, bölgenin topografisi ve coğrafyası hakkında çalışmalar yürütmeye adanmış örgütlerden sadece biriydi. Bu tür araştırmaların arkasında yatan temel düşünce ise Protestan İncilinin ne kadar gerçekçi olduğuna halka inandırmak ve bunu yaparken de sözde bilimsel araştırmalar sonucunda elde edilen verilerin ve arkeolojik kalıntıların İncil'de geçen sahnelerin doğruluğunu nasıl onayladığını göstererek, Protestan misyonerlerin bölgedeki rakipleri ile insan kazanma mücadelesinde kendilerine yardımcı olabilecek bir araç olarak kullanmaktı. 1840'ta yine Londra'da kurulan İncil Arkeolojisi Topluluğu (*The Biblical Archeological Society*), bu anlayışın devam etmesini sağlayarak, Protestan İncilinde geçen Filistin bölgesi ile ilgili hikâyelerin doğru olduğunu açık bir şekilde kabul ederek bu iddiasını doğrulamak için bir takım çarpıtmalara bile başvurmuştu. Bu tür örgütlerin Filistin bölgesine göndermiş olduğu misyoner, gezgin ve entelektüel üyelerinin bölgedeki faaliyetleri sırasında dimağlarını hep meşgul eden kendilerine atfedilen İncilin bilimsel olarak doğruluğunun ispatlanması misyonu, yine bölgeye Protestanlığı yaymak için gelen Amerikan misyoner ve gezginleri ile birlikte faaliyet göstermek için ortak bir zemininin oluşmasında da rol oynadı (L. C. Robson 2000: 110-111). Bu durum, bölgeye 1820'li yıllardan itibaren gelen Amerikalı misyoner, teolog, din adamı ve araştırmacı gurubundan olan misyoner Eli Smith ve Edward Robinson gibilerin 1830-1840 yılları arasında bölgede İngiliz meslektaşlarıyla birlikte Protestan İncilinin ortaya koymuş olduğu savların doğruluğunu kanıtlamak için yoğun bir şekilde kanıt elde etme sürecine dahil olarak Amerikalıların da bu konuda ne kadar özverili olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardı (Richter, 1910: 391-393).

Edward Robinson, 1840 yılının sonuna yaklaşırken çalışmalarını ve bu konuda diğerleri tarafından ortaya konulan araştırma sonuçlarını, belli bir periyotla yayınlanacak olan *Biblical Repository* isimli dergide yayınlamaya başladı (Nassar, 2006: 82-83). Derginin amacı, zengin içeriği ve illüstrasyonu ile bu konuya ilgi duyan insanların merakını gidermek, Protestan İnciline olan ilgiyi artırmak ve bilimsel bir yol ile savunmasını yaparak diğer rakip misyonlardan bir adım önde olmaktı. Edward Robinson, çalışması sürecinde Kudüs'te bulunan Protestan CMS ve LJS misyonerlerinden önemli ölçüde maddi ve manevi yardım aldı. Londra'daki *The Royal Geographic Society* başkanı olup bir süre İstanbul'da da görev yapmış olan William Richard Hamilton, Edward Robinson'u bu çalışmasından dolayı onurlandırdı (Lipman, 1989: 33-35). İngiliz ve Amerikan protestan misyonerler gibi bu iki ülkenin arkeologları ve araştırmacıları da Evangelik Protestanlığın Filistin bölgesinde yayılmasını sağlamak, İncillerinin doruluğunu kanıtlamak ve ortak rakip olan Katoliklere karşı mücadele vermek için bir araya gelmişlerdi.

Londra merkezli LJS Protestan misyoner örgütünün Osmanlı ülkesindeki misyonerlik faaliyetlerinin en önemli destekçilerinden biri olan Shaftesbury Dük'ü Anthony Ashley Cooper, örgütün Filistin bölgesinde Evangelik Protestanlığı yayma mücadelesi sürecinde ulaşılan noktanın daha ileri bir seviye götürülebileceğini umut ederek özellikle Kudüs'te bir Anglikan Kilisesinin oluşumu için çalışmalara başladı. Gayri-Müslim toplulukların Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kilise açmak, onarmak veya var olan kilise kampüsünü genişletmek gibi girişimlerin hayat bulması Padişahın iznine bağlı olan meselelerdi (Bozkurt, 1996: 21-23). Ayrıca Protestanların halen bir millet olarak devlet tarafından tanınmamış olması, imparatorluktaki Protestanlar için ibadet yeri açma fikri ölü doğmuş bir fikir olarak benimsenebilirdi. Bu şartın farkında olan *Anthony Ashley Cooper*, öncelikle Osmanlı ülkesindeki Protestan topluluğunun, imparatorluğun millet sistemi içerisinde yer alan diğer Hıristiyan guruplar olan Ortodoks, Katolik ve Yahudiler gibi ayrı bir din statüsü içinde devlet tarafından tanınması gerektiğini belirtti. 1839 yılında örgüt içinde yapmış olduğu bir konuşmada, Filistin bölgesinde, bir Protestan varlığının oluştuğunu ve oluşumun giderek güçlendiğini vurgulayıp, Kudüs'te Katoliklerin, Rum Ortodoksların, Ermenilerin ve Yahudilerin ibadethanelere sahip olma ayrıcalığının kendilerine de Osmanlı Devleti tarafından tanınmasının gerekli olduğunu açıkladı (Cooper, 1839: 166-192). *Anthony Ashley Cooper*, günlüğünde yapmış olduğu tartışmalara bakılırsa Kudüs'te bir Protestan

Piskoposluğunun kurulması gerektiğini ve bu piskoposluğun hem Filistin bölgesinde hem de Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu içine alan Levant'ta kurulacak olan diğer Protestan kiliselerinin bu piskoposluğa bağlanarak Kudüs merkezinden yönetilebileceğini irdelemeye çalışmaktaydı (Pittman, 1998: 16-18). Anthony Ashley Cooper'ın Lord Palmerston ve daha sonrasında İngiltere Dış İşleri Genel Sekreteri *Shaftesbury* ile yaptığı mülakatlarda dönemin İngiltere hükümetini, Kudüs'te bulunan İngiltere Konsolosluğunun, şehirde bulunan Protestanlar gibi Yahudilerin de koruyuculuğunu üstlendiğini Osmanlı Devletine kabul ettirtmesine, ikna etmeyi başarmıştı. Anthony Ashley Cooper, bu yolla İngiltere'nin bölgedeki diğer devletlerin nüfuz alanları ile karşılaştırılınca çok daha geniş çıkar sahası meydana getirme imkânını önermekteydi (Boztemur, 2005: 45-47).

Protestan İngiliz ve Alman Misyonerlerin İşbirliği

1841 yılında Prusya Kralı 4. Frederic William, Kudüs'te Protestan Piskoposluğu'nun meydana getirilmesi için Evangelik Prusya Kilisesi ile İngiltere Anglikan Kilisesi'nin iş birliği içinde çalışabileceğini İngiltere'ye teklif etti. 4. Frederic William, Evangelik Protestanlığın hem kendi ülkesinde hem de ülkesinin dışındaki diğer ülkelerde gelişmesi için çaba sarf ediyor ve dünya Hıristiyan topluluklarının Protestanlık şemsiyesi altında toplanmasının umudunu içinde barındırdığını açıkça söylemlerinde dile getiriyordu. Ayrıca, Protestan Alman Piskoposluğu'nun da restore edilerek, rakipleri olan Katolik, Ortodoks ve Anglikan kiliseleri gibi evrensel bir mahiyet içermesi için de çalışmalarda bulunmaktaydı (Kark, 1993: 116). Prusya ve İngiltere devletlerinin Filistin bölgesinde Protestanlığın güç kazanması için meydana getirdikleri ortaklık sonucu oluşan hedeflerin gerçekleşmesi doğrultusunda, eski bir Yahudi Hahamı olup sonrasında Protestanlığa geçmiş olan *Michael Solomon Alexander*, bu konsensüs tarafından Filistin bölgesindeki Yahudiler arasında Protestanlığın yayılması amacıyla Kudüs'e ilk Protestan Piskopos olarak atandı. Bu atama, bölgede faaliyet gösteren Protestan İngiliz misyonerleri ve bölgedeki İngiliz kolonisi tarafından ilk dönemlerde benimsenmesine ve destek görmesine rağmen sonraki zaman dilimlerinde gerçekleşecek olan ortak faaliyetlerde yerini bir takım nedenlerden dolayı oluşacak anlaşmazlıklara bırakacaktı (Leest, 2008: 83-88).

İngiliz ve Alman evangelik Protestan misyonerleri arasında sağlanan iş birliği, başlangıcından kısa bir süre sonra çatırdamaya başladı. İngiltere'de bir

takım Anglo-Katolik çevreler, Filistin bölgesindeki İngiliz Protestan misyonların böyle bir işbirliğinde yer almalarına, İngiltere Anglikan kilisesinin teolojik olarak Ortodoks ve Katolik kiliselerine halen dahi piskoposluğunu oluşturmamış Alman Protestan Kilisesi'nden daha yakın olduğunu ileri sürerek karşı çıkmaktaydılar (Tibawi, 1961: 47-49). Diğer taraftan Alman Protestan misyonerler içerisindeki gurup ise Filistin bölgesinde özellikle Kudüs'te Protestan Kilisesi'nin oluşum sürecinde İngilizler ile girilen bu işbirliği sürecinde kendilerini ikinci planda tutan İngiliz meslektaşlarına şiddetle itiraz etmekle birlikte oluşturulmakta olan piskoposluk hiyerarşisinde sadece Anglikan Kilisesi'nin onayını içererek yapılan atamaların ve alınan kararların kendilerine sorulmadan yapıldığını ileri sürerek bu durumdan şikâyetçi olduklarını belirtmekteydiler (Robson, 2000: 9-10). Daha da ötesi, İngiltere'de iktidara bu dönemlerde gelen Lord Robert Peel yönetimindeki hükümet, bu işin politik yönüyle ilgilenmeye başladı. Kudüs'te oluşturulmaya çalışılan Protestan Piskoposluğu'nun, bölgede Rusya, Fransa ve Osmanlı Devleti tarafından bir İngiliz tehdidi olarak algılanabileceği kanısını taşıyan İngiliz Hükümeti, bu durumun İngiltere'nin dış işlerini büyük oranda olumsuz etkileyeceğini düşünüyordu. Din işlerinin, politik arenanın şekillenmesinde ne derecede önem arz ettiğini anlayan İngiltere, Filistin bölgesindeki varlığının sadece bölge halkı ile kurulacak dini ilişkinin şekillenmesinde rol oynamayacağını aynı zamanda bölge üzerinde süregelen çağdaş Hıristiyan teolojik tartışmaların içinde yer edinmenin yanı sıra bölge üzerinde çıkarsal emeller taşıyan büyük devletlerarasında mücadele etmesinin gerekliliğini de anlamıştı.

Misyoner Samuel Gobat'ın Katolikler ile Mücadelesi

Kudüs'te oluşturulan Protestan Kilisesi'ne gönderilen ikinci Protestan Piskoposu, Filistin bölgesindeki Protestanlaştırma faaliyetlerine eğitim alanında yaptığı çağdaş yönelimler ile Protestan misyonerlik faaliyetlerine öncekilerden farklı bir faaliyet anlayışı kazandıran İsviçre doğumlu Almanca konuşan bir papaz olan Samuel Gobat idi (Leest, 2008: 100). Onun piskoposluk makamında kaldığı süre (1846-1879) içerisinde Filistin bölgesinde yaşayan Doğu Hıristiyanları için 42 Anglikan okulu açılmasının yanı sıra ilk kez Filistinli iki Arap, Protestanlığa kazandırılarak belli bir eğitim verildikten sonra papaz olarak görevlendirildi. Samuel Gobat'ın bölgeye atanmasından sonra Alman ve İngiliz misyonlarının işbirliği giderek güçlendi bu güç aynı zamanda bu misyonların

bölgedeki faaliyetlerine de bir ivme kazandırarak bölgede başta okul olmak üzere klinik ve yetimhane gibi misyoner kurumlarının oluşmasında büyük rol oynadı. Kudüs'te daha önceden açılmış olan *Schneller School* (Ruth Kark, Dietrich Denecke 2006: 160) gibi bölgenin değişik alanlarında ekümenik Protestan okullarının açılması için Alman ve İngiliz misyonerler birlikte çalıştılar. Ayrıca, bölgedeki Protestan piskoposluğunun üretmiş olduğu bir takım projeler içerisinde yer alan yetimhane ve kliniklerin oluşturulmasında yine bu iki devletin misyonerleri arasında büyük çapta bir yardımlaşma söz konusuydu. Evangelik Protestan dininin bu bölgede yayılımı amacı güden İngiliz ve Alman misyonları arasındaki bu dini bağ, bölgede bu dinin yaygınlaşması ve bu devletlere politik kazançlar kazanım ortamını oluşturacak döneme kadar, hem yeteri kadar güçlü idi hem de canlı kalması gerektiği süre kadar canlı kaldı.

Filistin bölgesindeki Protestan misyonerlik faaliyetlerine yeni bir anlayış kazandıran Samuel Gobat, Kudüs Protestan Kilisesi Piskoposu olduktan sonra, kendisinden önce bölgeye gelen Protestan misyonerler gibi belli bir alanda aynı yolu takip ederek idaresi altında bulunan Protestan misyonunun bölgede İslam'a karşı olmadığını kararlı bir şekilde belirleyerek asıl amaçlarının faaliyetlerinin karşısında bulunan bölgedeki Ortodoks ve Katolik kiliseler olduğunu vurgulamıştı. Protestan hareketin, kendisine Müslümanlardan çok bölgede doğu kiliselerine bağlı olan yerel Hıristiyan halklarla ilişki kurmasının bir diğer önemli nedeni ise bölgede hüküm süren Osmanlı varlığının Müslümanlar arasında hem din propagandasının yapılmasını hem de Müslümanların din değiştirmesini yasak kılması ve hatta ölümle cezalandırması idi. Fakat, her ne kadar bu yasak Protestan hareketin Müslümanlar içinde yayılmasını, hareketin ilk yıllarında önlediyse de daha sonraki yıllarda özellikle Hıristiyan sağlık kuruluşlarının bir mantar gibi imparatorluğun bir çok alanına yayılmasından sonra bu kuruluşlardan yararlanacak olan Müslümanları da kapsayacaktı. Asıl önemli olan, Filistin bölgesinde 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kendisini daha da belirgin bir şekilde hissettiren Protestan-Katolik rekabetleşmesiydi. Protestan misyonerlerin, Müslümanlar ile ilgilenmemelerinin altında yatan asıl neden, bölgede Katolik Kilisesi başta olmak üzere diğer kuruluşları olan okul, yetimhane ve klinik gibi, kısacası Protestan misyonerlerin tabiriyle Filistin'de saçma öğretileri yaymaya ve dejenere olmuş kilise yapısını oluşturmaya çalışan Katolik varlığına son vermektir. Samuel Gobat, bölgede nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslüman Araplar ile ilgilenmek yerine dikkatini daha çok bölgede

yaşayan yerel Hıristiyan topluluklara yoğunlaştırarak, bu topluluklar için Protestan kilisesinin bölgeye daha önceden yerleşmiş ve bütün yapılanmasını hali hazırda meydana getirmiş olan Ortodoks ve Katolik kiliselerine karşı bir alternatif olduğunun kanısını tasavvur ettirtmekti (Robson, 2009: 86-90). Samuel Gobat'ın Filistin bölgesinde uygulamaya çalıştığı yeni Protestanlaştırma yaklaşımı, bölgede bulunan Ortodoks ve Katolik toplulukların, saha içerisinde etkin olan Protestan misyonerlere karşı önemsenecek derecede nefret duymasına neden oldu. Bu nefretin oluşmasında ve artmasında önemli rol oynayan Samuel Gobat'ın bölgede açmış olduğu Anglikan okullarına öğrenci kaydetme sürecinde izlemiş olduğu taktik, Ortodoks ve Katolik misyonerler ve bu mezheplerin üyesi durumunda bulunan topluluklar tarafından protesto edildi ve hatta bu protestolar zamanla yerini şiddet içeren saldırılara bırakmasına neden oldu (Robson 2000: 10-12; Leest 2008: 122). 1852 yılında Katoliklerden oluşmuş olan bir grup, Nazaret'e CMS tarafından açılmış olan bir Protestan okuluna saldırarak okulun binasını harabeye çevirip okulda çalışan misyonerlerden birini de ağır bir şekilde yaralamışlardı. Samuel Gobat'a karşı çıkan sadece Katolikler değildi, aynı zamanda bölgedeki Rum Ortodoks Patrikliği de bu kişi ile olan ilişkilerinde hızlı bir şekilde gelişen sert bir tutum izlemeye başlamıştı. 1853 yılında Nablus'ta bir Protestan misyon evine tam da ayin düzenlemek için evde toplanmış olan Protestanların hazır bulunduğu bir sırada, Ortodoks protestocular tarafından saldırı düzenlenmiş ve Protestanların panik içinde dağıtılmasına neden olmuştu (Robson, 2000: 12).

Samuel Gobat'ın Anglikan misyoner okullarına Ortodoks cemaatinden öğrenci kaydetmesi ve bu öğrencilerin sayısının Goobat'ın izlemiş olduğu taktik ile giderek artması, yalnızca Ortodoks cemaatinin tepkisini çekmiyor aynı zamanda bölgedeki Hıristiyan birliğinin savunucusu olan Protestan İngiliz misyonerlerinin de bu konuda Gobat'ın izlemiş olduğu stratejiye karşı nefretlerini de göstermesine neden oluyordu (Buzpınar, 2003: 113-114). İngiliz meslektaşlarının kendisine göstermiş olduğu tepkiye rağmen, Samuel Gobat, Filistin bölgesinde Protestan misyonunun yayılması ve kök salması için vermiş olduğu uğraş ve bu konuda göstermiş olduğu azim, sanki bölgedeki Anglikan İngiliz varlığının diğer devletlerin misyonları ile bir savaş içinde olduğunun intibasını uyandırıyor (Leest 2008: 122-123). Fakat bu savaş, bölgedeki büyük çoğunluğu oluşturan Müslümanların bağlı olduğu İslam dinine karşı yapılması düşünüldüğünde, özellikle İngiliz Protestan misyonları bölgedeki bozulmuş Hıristiyanlık olarak iddia ettikleri doğu kiliselerinin benimsediği

Misyoner Örgütlerin Rekabet Sahnesi Filistin

Hıristiyanlık anlayışına mensup insanların bağlı buldukları kiliselere karşı yapmaktaydılar. Filistin bölgesindeki Protestan İngiliz CMS misyonerleri ile işbirliğinde olan Alman misyoner Samuel Gobat, faaliyetlerinin büyük bir bölümünü bölgedeki Ortodoks patrikhanesine ve onun bölgedeki var olan etkisini azaltma yönünde kullanırken, aynı dönemde CMS misyonerleri ise kendilerini daha çok bölgedeki batı destekli ki özellikle Fransa'nın desteklediği Katolik misyonerlere karşı bir mücadelenin içinde yer almaktaydılar (Robson 2000: 12). Bu mücadele bazı dönemlerde şiddet içeren karşılıklı çatışmalara dönebilmekteydi. 1847 yılında Kudüs'te Latin kilisesinin kendisini yenilemesi ve misyona Fransa'dan gelen yeni rahip ve rahibelerin de katılması ile bölgede oluşan güç gösterisinde Fransız Katolik misyonunun bir adım kendisini önde göstermesi, CMS misyonerlerinde bir takım çekincelerin oluşmasına neden oldu (Tibawi, 1961: 172). Misyoner kadrolarının daha da güçlendirilmesi için Londra'daki CMS merkezine düzenli rapor hazırlayan protestan misyonerler bu raporlarında ayrıca faaliyet alanları içerisi ve çevresinde etkin olan Katolik misyonerlerin, bölgede Protestanlığın yayılmasında en önemli engel olarak gördüklerini ve Protestan misyonerlerin, okul, hastane ve yetimhane gibi misyon kuruluşlarında çalışmalarını engellemek veya durdurmak için saldırı, tehdit, küfür, öğrenci velilerini korkutma, kilise basma, okula gelen öğrencileri taciz etme ve aleni yerlerde toplu Protestan İncili yakma faaliyetler içinde olduklarını raporlarında belirtmekteydiler (Tibawi 1961: 173-174; Robson, 2000: 11-12). Ne gariptir ki, Filistin bölgesini İslam dininin etkisinden kurtarmak ve Müslüman olan çoğunluğu Hıristiyanlaştırmak için bir haçlı zihniyetiyle bölgeye gelen misyoner örgütler, hedeflerindeki Müslüman kitleyi göz ardı ederek zaten Hıristiyan olan bölge halkını kâfir görüp yaymaya çalıştıkları Protestan, Katolik ve Ortodoks Hıristiyan mezheplerini bölgedeki kadim Hıristiyan ve Yahudi halklar arasında rağbet görmesi için adeta bir yarış edası içinde mücadele ettiler (Leest, 2006: 208-210).

Protestan Amerikalı Misyonerlerin Filistin Bölgesine Gelişi

Bu yarışa 1820 yılından itibaren, Amerikalı Protestan misyonerler de Filistin bölgesinde Protestan misyonerlik faaliyetleri yürüten Almanya ve İngiltere'nin yanında saf tutarak katıldı. Osmanlı topraklarına ilk misyonerlerini bu dönemde gönderen *Amerikan Board* ya da kısa bir deyişle ABCFM (*American Board of Commisioners For Foreign Missions*), Amerika kıtasında dini uyanışlar adı altında gerçekleşen *Great Awekings* dönemlerinden sonra

Protestanlığı hem kıta içinde hem de kıta dışında yayma kutsallığını içeren geleneğin başlamasıyla oluşan örgütlerden sadece bir tanesiydi (Erdoğan, 2012: 6-7). Bir çok Amerikan Protestan misyoner örgütü Osmanlı topraklarında misyon örgütlenmeleri gerçekleştirmek için çaba sarf etti. Ama en etkili, yayılım alanı en fazla olan ve dünya çapındaki misyonerlik faaliyetlerine ayırmış olduğu bütçesinin yarısından fazlasını sadece Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine ayıran kısacası her yönüyle Osmanlı sahasına yoğunlaşmış tek Amerikan misyoner örgütü yukarıda belirttiğimiz Amerikan Board adlı örgüttü (Yücel, 2005: 15). Bu örgüt, ilk misyonerlerini diğer devletlerin de *Holy Land* olarak kabul ettiği Filistin bölgesine gönderdi (Işık, 2010: 170). Çalışmaların bu bölgeden başlamasının önemli bir anlamı vardı. Hıristiyanlık, bu bölgede doğmuştu ve yine bu bölgede bozulmaya başlamıştı. Protestanlığı, gerçek Hıristiyanlık olarak benimseyen Protestan misyonerlerin en ateşlilerinden olan Amerikalı misyonerler, gerçek Hıristiyanlığın bu bölgeden başlanarak yayılmasını ve bu bölgede bulunan başta Yahudiler olmak üzere doğu kiliselerine mensup insanların kurtuluşa erdirilmesi niyetiyle Amerika'daki kiliselerinde kutsanarak Kudüs'e doğru seyahate çıkartılmışlardı.

İngiliz Anglikan kilisesinin öğretilerini benimsemiş ve bu öğretilerin bu bölgede yaygınlaşmasını gerçekleştirmeye çalışan CMS, LJS ve LMS gibi İngiliz Protestan örgütler ile birlikte hareket eden Amerikalı misyonerler, bölgede araştırma ve araştırmadan elde edilen sonuçları merkeze raporlama sürecinden sonra bölgede Amerikan varlığının oluşturulması için faaliyette bulunmaya başladılar. Fakat Amerikalılar ile işbirliğinde bulunmaya oldukça istekli olan İngiliz misyonerler, bölgede *Kongregesyonel* Protestan inancını propaganda etmeye niyetli olan Amerikalı misyonerler ile kısa süre içinde anlaşmazlığa düştüler (Robson, 2000: 12-13). Çünkü İngiliz misyonerler Anglikan geleneğinden geldiği için Protestanlığın mezheplerinden biri olan *Anglikanizm'in*, *Kongregesyonel* akıma üstün olduğunu savunarak Filistin bölgesinde yapılacak Protestan misyonerlik faaliyetlerinin Anglikanizm'i savunduğunu belirtmekteydiler. İngilizler ile anlaşamayan Amerikalı misyonerler, bölgede pek fazla başarılı olamadı ve faaliyetlerinin büyük bölümünü Beyrut merkezli olmak üzere Lübnan bölgesinde sürdürmeye karar aldılar (Mutlu 2009: 107-109; Işık 2010: 170). Aynı durum İngilizler ile Almanlar arasında da yaşandı. Hali hazırda var olan uyuşmazlık özellikle alman misyoner Samuel Gobat'ın piskoposluk döneminde daha da arttı. Öteden beri Gobat'ın Ortodoks Arap milleti arasında sürdürdüğü misyonerlik faaliyetlerini,

bölgedeki Hıristiyan birliğini parçalamaya yönelik olarak gören İngiliz misyonerler, Almanlar ile olan iş birliğine son vererek İngiliz misyoner örgütlerinin Gobat'la birlikte sahip olduğu Filistin bölgesindeki Ortodokslara yönelik faaliyetlerini hedefleri arasından çıkarttı. Bölgedeki Protestan piskoposluğunun ve bu piskoposluğa bağlı kiliselerin giderek Anglikan öğretiyi benimsemesi ve desteklemesi için İngiliz misyonerler misyonerlik faaliyetlerini tek başlarına yürütme kararı aldı. Bu karar bölgede hâkim Protestan misyoner guruplara sahip olan İngiliz misyoner örgütlerin, bölgede sadece İngiliz çıkarlarını koruma ve yeni nüfuz sahaları oluşturma ilkelerini edinmesini sağladı (Nassar 2006: 82-84; Tibawi 1961: 41-42).

Sonuç

Filistin, Lübnan, Suriye, Hicaz, Irak ve Yemen, Osmanlı İmparatorluğunun 400 yıl hüküm sürdüğü Ortadoğu'nun en önemli hatta kalbi olarak kabul edilebilecek alanlarıdır. Günümüzde halkımız bu topraklara çok yabancı, adeta birer yabancı devlet olarak görmekte ve ilgisini derinleştirmeyerek sadece medyadan edindiği düzensiz ve bilimsel olarak kanıtlanmamış bilgilerle bu ülkelerde meydana gelen toplumsal olaylara yorum getirmeye çalışmaktadır. Oysaki Tarih bir toplumun hafızasıdır. Toplumsal hafızamızın tazelenmesi ve şu an Ortadoğu coğrafyasında süre gelen olayların nedenlerini analiz etmek için mutlaka Tarih okumalıyız. Dünya üzerinde emperyalist güçlerin nüfuz mücadelesinin sahnelendiği ilk sahnelerden biri olan Ortadoğu coğrafyası, Osmanlı'dan günümüze halen aynı önemini korumakta ve ortaya çıkan yeni oyuncuların sömürücü öğeler içeren rollerini icra etmek için uğruna politik savaşlar yapılan tek sahnedir.

Ortadoğu'nun kanayan yarası olarak nitelendirilen Filistin toprakları ve özellikle Kudüs, dini ve stratejik önemi nedeniyle her zaman gündemde yer edinmiştir. Günümüzde dahi Osmanlı'nın adaletli yönetim mekanizmasına, acı veren bir susama dürtüsü gibi özlem duyduklarını belirten bölge halkı, yüz yıldan fazla bir süredir huzurlu bir şekilde uyuyamamaktadır. Osmanlı devletinin bu bölgedeki topraklarını ziyaret eden din adamları, seyyahlar, maceraperestler ve özellikle Hıristiyanlığın birçok mezhebine bağlı misyonerler bile Osmanlı Devletinin sağlamış olduğu din özgürlüğünü modern batılı devletlerde bile bulamadıklarını kıskançlıkla belirtmekteydiler. Katolik, Ortodoks, Protestan ve Mormon gibi adeta her biri ayrı bir Hıristiyan dini olarak propaganda edilmeye çalışılan bu mezheplere ait misyonerlerin yanında bu

mezheplerin kendi içinde oluşmuş alt mezheplere bağlı birbirinden bağımsız misyoner örgütlerin Haçlı Seferleri'nden günümüze bölgede deyim yerindeyse cirit atması, bu örgütleri destekleyen devletlerin bölge üzerindeki iştahlarının ne kadar fazla olduğunu bir göstergesidir.

Araştırmamızda, özellikle Filistin bölgesinde Protestan misyoner örgütlerin yeri geldiğinde amaçları için iş birliğinde bulduklarından ve yeri geldiğinde birbirlerini bile tanımayarak destek aldıkları ülkelere bu bölgede çıkar sahaları meydana getirmek için din kisvesi altında bölgeye refah, barış ve gerçek saf Hıristiyanlık dinini getirme iddiasıyla bölgedeki diğer dini varlıkları yok görerek ve yok etmeye çalışarak nasıl bir misyonerlik anlayışı içinde olduklarından bahsetmeye çalıştık. Bu mücadele günümüzde bile varlığını korumaktadır. Filistin, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde yaşanan trajediler, dün olduğu gibi bugünde birçok alanda misyonerlere açık kapılar meydana getirmektedir. Asıl amacı diğer dinlerden veya Hıristiyanlığın diğer mezheplerinden adam kapma olan misyoner örgütler bu amaçlarını gerçekleştirmek için geçmişteki gibi okul, mülteci sığınma kampı, yardım cemiyetleri, hastane, dispanser, klinik ve yetimhane gibi kısacası bu coğrafyada yaşayan fakir ve cahil insanların reddedemeyeceği olanakları sunarak onları kiliselerinin birer üyesi yapma mücadelesini bugünde sürdürüyorlar. Suriye iç savaşından kaçan ve mülteci konumuna düşen birçok Suriyeli özellikle Lübnan merkezli birçok misyoner örgütün eline düşerek minnet olarak bu örgütlere borçlu hale getirilmektedir. Kendini bu örgütlere karşı borçlu hisseden bu insanlar örgütün misyonerlik faaliyetleri içerisinde her zaman canlı tuttuğu din propagandasına maruz bırakılarak misyonerlerin empoze ettiği dini öğretileri benimsemeye başlamışlardır. Elbette bu tür yatırımları bölgeye misyonerler aracılığıyla yapan batılı devletler, gelecekte bu yatırımın meyvelerini toplayacaktır. Ortadoğu coğrafyasında önemli bir yer tutan Türkiye, bölgenin şekillenmesinde sadece politik oyunların rol oynayacağını kabul etmemeli, kültür, dil, din, tarih birliği, eğitim, sağlık ve insana yapılan diğer sosyal yatırımların da bu şekillenmede büyük bir paya sahip olduğunu da unutmamalıdır.

Misyoner Örgütlerin Rekabet Sahnesi Filistin



Resim 1: Lübnan'da bir Katolik Okulu

Kaynak: Willy Jansen, "Arab Women with a Mission" *Christian Witness Between Continuity and New Beginnings: Modern Historical Missions in Middle East*, ed. Martin Tamcke, Michael Marten, LIT Verlag, Münster, s.57

KAYNAKÇA

Badr, Habib. 2000. "The Protestant Evangelical Community in the Middle East: Impact on Cultural and Societal Developments." *International Review of Mission* 89 (352): 60–69.

Boztemur, Recep. 2005. "Religion and Politics in the Making of American Near East Policy, 1918-1922." *Journal for the Study of Religions & Ideologies* 11: 45–59.

Buzpınar, Ş. Tufan. 2003. "Suriye Ve Filistin'de Avrupa Nufuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)." *İslâm Araştırmaları Dergisi* 10: 107–120.

Cooper, Anthony Ashley. 1839. "State Prospects of the Jews." *The Quarterly Review* 63: 166–192.

Erdoğan, Dilşen İnce. 2012. "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1820 - 1900)." *Karadeniz Araştırmaları Araştırmaları* 33: 97–108.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. 2000. "Hıristiyanlığın Bölünme Sürecine Bir Bakış." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (1): 309–325.

Gülnihal Bozkurt. 1996. *Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Haydaroğlu, İlknur Polat. 2002. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar." Edited by Salim Koca Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek. *Türkler Ansiklopedisi, Cilt:14*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Işık, Ramazan. 2010. "1820-1950 Yılları Arasında Suriye Ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri." *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2): 167–187.

Kark, Ruth. 1993. "The Contribution of Nineteenth Century Protestant Missionary Societies to Historical Cartography." *Imago Mundi* 45: 112–119. <http://www.jstor.org/stable/1151166>.

_____, Ruth Dietrich Denecke, Haim Goren. 2006. "The Impact of Early German Missionary Enterprise in Palestine on Modernization and Environmental and Technological Change." *Studien Zur Orientalischen Kirchengeschichte* 39: 146–176.

Küçük, Cevdet. 1979. "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika." *İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* (32): 607–638.

Leest, Charlotte van der. 2006. "The Protestant Bishopric of Jerusalem and the Missionary Activities in Nazareth: The Gobat Years, 1846-1879." In *Christian Witness Between Continuity and New Beginnings*. Münster: LIT Verlag.

_____. 2008. "Conversion and Conflict in Palestine: The Missions of the Church Missionary Society and the Protestant Bishop Samuel Gobat". Leiden Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Lipman, V.D. 1989. *Americans and the Holy Land through British Eyes, 1820-1917: A Documentary History*. London: V.D. Lipman in association with the Self Publishing Association.

Mutlu, Şamil. 2009. "Beyrut Vilayeti'nde Amerikan Misyoner Okulları Ve Suriye Protestan Koleji." *Tarih Dergisi* 46: 107–128.

Nassar, Issam. 2006. *European Portrayals of Jerusalem: Religious Fascinations and Colonialist Imaginations*. New York: Edwin Mellen Press.

Pittman, Lester. 1998. "Missionaries and Emissaries: The Anglican Church in Palestine". PhD diss, University of Virginia.

Porter, Andrew. 2004. *Religious Versus Empire? British Protestant Missionaries and Overseas Expansion, 1700-1914*. Manchester: Manchester University Press.

Richter, Julius. 1910. *A History of Protestant Missions in the Near East*. New York: Fleming H. Revell Company.

Robson, Laura. 2009. "The Making of Sectarianism: Arab Christians in Mandate Palestine". PhD diss, Yale University.

Robson, Laura C. 2000. "Archeology and Mission: The British Presence in Nineteenth-Century Jerusalem." *Jerusalem Quarterly* 40: 5–17.

Schellner, Ludwig. 1910. *Reisebriefe Aus Heiligen Landen*. Köln.

Silberman, Neil Asher. 1982. *Digging for God and Country: Exploration, Archeology, and the Secret Struggle for the Holy Land, 1799-1917*. New York: Knopf.

Sonyel, Salahi R. 1993. *Minorities and The Destruction of the Ottoman Empire*. Ankara: Turkish Historical Society Printing House.

Stransky, Thomas. 1997. "Origins of Western Christian Missions in Jerusalem and the Holy Land." In *Jerusalem in the Mind of the Western World, 1800-1948*, edited by Yehoshua Ben-Arieh and Moshe Davis. Westport: Conn.

Tamcke, Martin. 2006. "Johann Worrlein's Travels in Palestine." In *Modern Historical Missions in the Middle East*. Münster: Transaction Publishers.

Tibawi, A. L. 1961. *British Interests in Palestine 1800-1901: A Study of Religious and Educational Enterprise*. Oxford: Oxford University Press.

Uygur Kocabaşoğlu. 1991. *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: Arba.

Yetkiner, Cemal. 2010. "American Missionaries Armenian Community and the Making of Protestantism in the Ottoman Empire 1820-1860". The City University Of New York.

Yosef, Eitan Bar-. 2005. *The Holy Land in English Culture 1799-1917: Palestine and the Question of Orientalism*. Oxford: Clarendon Press.

Yücel, İdris. 2005. "Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'un Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)". Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.